

KULTURVÄRDEN

FRÅN IDÉ TILL RESULTAT
Så genomför SFV sina projekt

MAKTKONCENTRATION
Staten styr från stadens centrum

BYGGDE SOM NYBYGGARNA
100-årig teknik återställde Dainanäs

K

TRAMPAD SKÖNHET
Unik persisk 1500-talsmatta

SÖDERHÅLL STYR
Victoriahuset hennes nya projekt

ÄNKEDROTTNINGENS TID
Mitt i den karolinska stormakten

Forskning med höjd i

TARFALA

SÅ GÖR VI

Det har hänt mycket under året som gått. SFV har påbörjat och avslutat ett stort antal projekt och mina kompetenta kollegor har som vanligt gjort ett bra jobb för att vårda dina kulturfastigheter. I det här numret berättar vi hur Statens fastighetsverk arbetar med byggprojekt. Kulturarvs-, bygg- och projektledningskompetens arbetar sida vid sida och hittar tillsammans de unika lösningar som gör att även kommande generationer får glädje av det kulturarv vi äger tillsammans.

Vi far också norrut för att besöka Tarfala, det är en bedrift att ta sig dit men väl värt besväret. Läs Mats Carlson-Lénarts reportage från glaciärforskningsstationen vid Kebnekaises fot.

Och så vill vi naturligtvis berätta om det fina pris som Kulturvärden har vunnit och som vi är mycket glada över. Läs mer om det på nyhetssidan.

Om du vill glädja någon i jul så är kanske en prenumeration på Kulturvärden lösningen? Den tecknar du på www.kulturvarden.se. Fina böcker kan vi också erbjuda, se annonsen på sista sidan.

Vi önskar dig en jul fylld av frid och tid. Vill du göra utflykter – titta i vår julkalender på www.sfv.se eller ladda ner appen Sevärt om du har en smartphone.

God jul och trevlig läsning!

MIA FERNLUND

Chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

FOTO KATRIN FURUSTIG

Bygger på i Loen

I Stockholms regeringskvarter pågår en omfattande om- och tillbyggnad i kvarteret Loen som bland annat påverkar Stockholms silhuett. Vanja Knocke, SFV:s projektledare – varför ser påbyggnaden ut som den gör?

– Loenprojektet är bara första steget i utvecklingen av byggnaderna i kvarteret Loen och Björnen, som länkas till varandra över Karduansmakargatan med påbyggnaden. Bebyggelsen i Södra Klara präglas av storskalighet men är också mycket heterogen. Nu lägger vi en tydlig årsring från 2000-talet till stadsdelen. Det är alltså inte bara arkitekt Teschs byggnad som påbyggnaden relaterar till. Årsringen ska dock inte teckna sig som en ny massiv huskropp. Avsikten är att den, med sin ljusa färg och sin komplexa volym, ska smälta in i innerstans taklandskap. Den nu snart färdigställda delen visar att det fungerar precis som vi tänkt i det avseendet.

Hur kommer allmänheten att märka ombyggnaden av regeringskvarteren?

– Förutom en upprustning av byggnaderna, arbetar Statens fastighetsverk parallellt med ett stadsförnyelseprojekt för området kring södra Drottninggatan. Det ska bli både tryggare och mer attraktivt för besökare och boende. Vi planerar för ett torg i hörnet Drottninggatan och Jakobsgatan och söker skapa fler publika lokaler i kvarteren.

Flera byggnader i Södra Klara är i behov av upprustning och kommer att byggas om. Vilken som står på tur är ännu inte beslutat.

KULTURVÄRDEN NUMMER 4, 2011

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med nio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare Ann-Charlotte Spegel-Berg
Chefredaktör Mia Fernlund
Redaktionell produktion Rejäl Kommunikation AB
Redaktör Tomas Eriksson
AD Pompe Hedengren

Formgivare Livia Petré
Korrektur Lena Walldow
Texter Ulrika Andersson, Catharina Bergsten, Anders Bodin, Mats Carlsson-Lénart, Tomas Eriksson, Mia Fernlund, Hans Landberg, Christina Linderöth-Olson, Thomas Norell, Thorsten Sandberg
Foto Göte Andersson, Alexandru Babos, Nina Broberg, Mats Carlsson-Lénart, Alexis Daños, Melker Dahlstrand, Tomas Eriksson, Magnus Fond, Katrin Furustig, Karin Gadde Jennische, Jeanette Hägglund, Anneli Karlsson, Hans Landberg, Åke E:son Lindman, Mikael

Ljungström, Anders Rising, Kristofer Samuelsson, Ylva Sundgren, Ralf Turander
Illustration Beata Boucht, Annika Gudmundsson
Repro Jeanette Andersson
Tryckeri Trydells, Laholm
Prenumeration Se sista sidan eller www.kulturvarden.se
Postadress Box 2263,
Gatuadress Järntorget 84 103 16 Stockholm
E-post kulturvarden@sfv.se
Telefon 08-696 70 00
www.sfv.se
issn 1104-845x
Omslaget Från Tarfaladalen
Foto Magnus Fond

FOTO MAGNUS FOND

**FORSKNING
MED HÖJD**
I Tarfala mäts
klimatförändringen.

FOTO ALEXANDRU BABOS

**MAKTENS
CENTRUM**
Statlig samling i
centrala Stockholm.

FOTO MIKAEL LJUNGSTRÖM

**PROJEKTLEDER
PRESTIGEBYGGE**
Hon leder arbetet
med Victoriahuset.

FOTO KARIN GADDE JENNISCHE

**FRÅN SVARTBYGGE
TILL BYGGNADSMINNE**
Återuppyggs med
gammal teknik.

NYHETER 4
Fint pris till
Kulturvärden.

DESIGN 14
Konstverk håller
bjälkar på plats.

ANEKDOTEN 22
Hedvig Eleonoras
tid nära makten.

RUMMET 30
Världsunik
jaktmatta.

GD KRÖNIKA 39
Samlat ansvar
för vår historia.

FOTO POPULÄR KOMMUNIKATION

FOTO ÅKE E:SON LINDMAN

UBÅT TILL YTAN

Statens fastighetsverk (SFV) har bett regeringen om ett uppdrag att få bygga en ubåtsbataljon intill Marinmuseum i Karlskrona. Detta för att rymma ubåten HMS Neptun som hade en central roll vid den sovjetiska ubåten U-137:s grundstötning i Gåsefjärden 1981. Den nya byggnaden får en asymmetrisk design som knyter an till slutskedet av det kalla kriget.

Projektet omfattar tillbyggnad av ubåtsbataljon, viss ombyggnad av det befintliga Marinmuseet samt en del markåtgärder. Tillbyggnaden har en area om cirka 1 600 kvadratmeter medan ombyggnaden av Marinmuseum omfattar cirka 430 kvadratmeter. Om allt går som planerat kommer SFV att kunna lämna över den nya ubåtsbataljonen i början av 2014.

FOTO HANS THORWID

ETT MODERNARE NATIONALMUSEUM

En större, ljusare och säkrare byggnad med bättre tillgänglighet ska bli resultatet enligt det renoverings- och tillbyggnadsförslag som SFV presenterat för Nationalmuseum.

SFV:s bedömning är att Nationalmuseum kan renoveras och byggas om till en modernt fungerande och miljöklassad museibygnad med större möjlighet att visa de egna samlingarna. Förbättrad miljö och säkerhet kommer dessutom att innebära att museet kan fortsätta att låna in konst från andra museer i världen.

Kulturvärden prisad

Du läser just nu årets vinnare av Svenska Publishing-Priset i kategorin Verksamhetstidningar. Motiveringen löd: »För en intressant framsida, kontrastrika uppslag, djärva lösningar och storslaget foto – bra i allt«. Kulturvärden grundades 1994 och görs sedan 2010 i samarbete med Rejäl Kommunikation och Pompe Hedengren tidningsdesign.

– Det här är förstås jätteroligt! Det bekräftar att vi valt rätt väg för tidningens design och innehåll, säger Mia Fernlund, chefredaktör för Kulturvärden på SFV.

– Vårt gemensamma kulturarv intresserar många människor. För oss är det viktigt att möta detta och att dela med oss av vår kunskap i olika kanaler. Kulturvärden berättar lättillgängligt och inspirerande om den kulturskatt Statens fastighetsverk förvaltar och som vi alla är delägare i, säger Ann-Charlotte Spegel-Berg, kommunikationschef vid SFV.

Svenska Publishing-Priset är en årlig tävling för producenter av tidningar, tidskrifter, böcker och andra trycksaker. Tävligen räknas som Sveriges mest heltäckande grafiska kommunikationstävling.

KLOCKAN KLÄMTAR FÖR UPPSALABORNA

Under hösten har SFV renoverat Gunillaklockan vid Uppsala slott, i samarbete med Uppsala kommun.

Klockan hängde snett och delar av själva klockstapeln hade mindre rötskador.

Gunillaklockan, som står ovanpå bastion Styrbiskop, är en av Uppsalas mest kända silhuetter. Den är en så kallad vårdklocka som markerade dagens början och slut.

Klockans klämtningar har hörts från slottsbacken i flera hundra år och ljuder nu åter.

SÄKRAR FÄSTNINGEN MORS MÖSSA

Mors mössa är ett av Bohus fästnings fyra torn. Ruinen lagades på 1960-talet med sprutbetong och stenarna fogades med starkt cementhaltigt bruk. Det har förmodligen bidragit till de skador som under åren uppstått och nu blivit akuta. SFV, som sedan 1993 förvaltar Bohus fästning, kommer under hösten att plocka ner Mors mössa sten för sten för att sedan göra en genomgripande restaurering. Arbetet ska säkra fästningsruinens kulturhistoriska värde samtidigt som personsäkerheten stärks.

FÄRDIGT OM 22 ÅR!

I Maria Lundkvists jobb gäller det att ha tålamod, perspektiv och förmåga att »svälja elefanten» i små bitar.

Hon är SFV:s byggprojektledare vid restaureringen av Stockholms slotts fasader, ett arbete indelat i 22 etapper. Hon ler vid tanken på att hon nästan kommer att vara pensionär när fasaden är färdigrestaurerad om drygt 20 år.

– Det perspektivet har jag inte funderat över tidigare. Enligt planen ska jag jobba med projektet under etapp ett och två, kanske under etapp tre, men tanken svindlar.

Den första etappen ska bli klar under våren 2012. Vad gör ni just nu?

– Det är den norra flygelns norra och östra fasader som restaureras, de som ligger ut mot Strömmen och Skeppsbron. Vi restaurerar dels sockelstenarna av roslagssandsten, dels de skulpterade fönsterinfattningarna av gotlandssandsten. Vi rör inte putsen i den här etappen.

Och hur går det?

– Den första etappen är ett pilotprojekt där vi samlar erfarenheter. Det har visat sig svårare än väntat att få fram stora stenleveranser från Europa. De flesta stenarna kommer först nu under senhösten, vilket inte passar så bra med tanke på väderleken.

Kan du berätta om vad du har sett uppiifrån byggnadsställningarna?

– Det är otroliga dimensioner det rör sig om. Ett stycke sten kan väga 1 500 kilo och hålls fast av järnkramlor som är kraftiga som armar. Det är de som är en av orsakerna till att vi behöver se över fasaden. När de rosttar så vidgas de och spräcker loss hörnen på sandstenen som ramlar ner. Nu byter vi till rostfritt för att det inte ska upprepas. Vad som var ganska oväntat för mig var den detaljrikedom i fasaden som man kan se på nära håll. Den syns inte från gatan tyvärr.

TEXT: MIA FERNLUND

FOTO: MELKER DAHLSTRAND

FJÄLLNÄRA FÖRSKNING

Den steniga Tarfaladalen är en närmast utomjordisk plats i Sverige. I den vidunderligt vackra fjällnaturen vid Kebnekaises fot invigdes år 1961 en glaciärforskningsstation med elva små hus som alla står i nord-sydlig riktning för att klara de starka nordanvindarna.

TEXT Mats Carlsson-Lénart FOTO Magnus Fond, Mats Carlsson-Lénart

TARFALA FORSKNINGSSTATION

Anlagd: 1950

Invgd: 1961

Förvaltas av: SFV sedan 1994.

Hyresgäst: Stockholms universitet

Höjd över havet: 1 134 meter

Antal byggnader: 11

Logikapacitet: Cirka 40 personer

Avstånd till närmaste väg: cirka 25 km.

PÅ 1 134 METERS HÖJD, omedelbart öster om Kebnekaisemassivet, ligger Tarfala forskningsstation, i ett landskap dominerat av höga toppar och stora glaciärer. –Men glaciärerna var mycket större förr, säger Torbjörn Bergeliv. När vi började mäta Storglaciären år 1946 gick den 700 meter längre ner i dalen.

Storglaciären är världens mest undersökta glaciär. I 65 år har forskare från Stockholms universitet mätt glaciärens massbalans, det vill säga skillnaden mellan hur mycket snö som tillförs glaciären och hur mycket is som smälter.

–I år, 2011, har smältningen varit mycket stor och fortsätter det så här kommer det inte att vara mycket kvar av Storglaciären om ett par decennier, berättar professor Gunhild Rosqvist som är forskningsstationens föreståndare.

Tarfalaområdet kartlades första gången år 1880 och STF lät på 1930-talet uppföra en liten kåta med jordgolv vid sjön Tarfalajaure. I denna lilla byggnad bodde även glaciärforskarna under de första årens mätningar. I slutet av 1940-talet uppfördes de första egna små skjulen, det som blev början till den lilla husklunga som i dag är Tarfala forskningsstation.

TARFALASTATIONENS HISTORIA ÄR starkt förknippad med en person, professor Valter Schytt. Han ledde mätningarna på områdets glaciärer från starten 1946 och var den som byggde upp stationen och även ledde verksamheten som föreståndare i nästan 40 år.

Tarfala är öppet under mars–maj och juli–september. Hit kommer både svenska och utländska forskare för att undersöka den närbelägna Storglaciären och andra glaciärer i den svenska fjällvärlden.

Valter Schytt hade goda kontakter inte bara med glaciologer i många länder utan även med ledande personer i stora svenska företag och i försvaret. Han lyckades exempelvis få skogsbolaget Svanö att skänka ett av husen i Tarfala och ordnade hjälp av arméflygets helikoptrar och flygplan att transportera upp byggmaterial och utrustning.

Schytt skulle snart gå i pension då han på väg till Tarfala för att öppna stationen för säsongen vid påsk 1985 segnade ner i en brant backe i Tarfaladalen där snöskotrarna inte kunde klara både last och passagerare. Schytt avled

omedelbart och till hans minne finns en minnestavla uppsatt på en sten strax söder om forskningsstationen.

Tarfala ligger ungefär 25 kilometer från närmaste väg i Nikkaluokta. Vandringsleden är stenig och delvis brant och olämplig för större transporter sommartid.

–Det är på vintrarna som vi passar på att köra hit saker som bränsle, livsmedel som inte behöver vara färska och annan utrustning. Med skoter tar det inte så lång stund att dra hit från Nikkaluokta. Sommartid är vi beroende av helikopter för mer eller mindre alla transporter., säger Torbjörn Bergeliv.

TARFALASTATIONEN ÄR ÖPPEN MELLAN mars och maj då det fortfarande är snö i området och under sommarsäsongen mellan juli och september. Förutom glaciärforskarna från Stockholm som mäter Storglaciären och en rad andra glaciärer i den nordsvenska fjällvärlden, kommer även många andra svenska och utländska forskare och studenter till Tarfala för att studera glaciärerna och dess omgivningar men också andra aspekter på fjällen och dess geologi.

Den engelske geografen Tom Matthews vid sin meteorologiska station ungefär mitt på Storglaciären, åtskilliga hundra höjdmeter ovanför Tarfala-stationen.

– Vi kan erbjuda forskare ett bekvämt boende med dusch, bastu, tvättmaskin och lagad mat direkt ute i fält. Många gånger är forskare hänvisade till att bo i tält och bara ha det allra nödvändigaste med sig. Här på Tarfala har vi laboratorier, arbetsrum och även verkstad om forskningsinstrument eller något annat går sönder, säger Peter Jansson som är stationens forskningskoordinator.

I dag kan ungefär 40 personer inkvarteras samtidigt i Tarfala. Den fasta personalen består av föreståndaren, forskningsledaren, intendenten samt några hantlangare som sköter allt praktiskt, som matlagning, tvätt, underhåll och mätningar.

– Men här uppe måste alla hjälpa till med allt, annars skulle det inte fungera. Det är väldigt demokratiskt! säger Peter Jansson.

En luftledning från Nikkaluokta gjorde att platsen fick elektricitet på 1970-talet. En telefonförbindelse hålls via en kabel på marken. Nu under hösten 2011 har området kring stationen även fått mobiltäckning, vilket är en stor förändring som kommer att bidra till att Tarfala forskningsstation blir ännu mer attraktiv för forskare inom olika discipliner.

På stationsområdet har även SMHI en automatisk väderstation, den högst belägna i den svenska vädertjänstens stationsnät. Ingen annanstans i Sverige har så starka vindbyar uppmätts som i Tarfaladalen. Det svenska vindbyrekordet är från 20 december 1992 då hela 81 meter per sekund registrerades i Tarfala.

– En gång blåste bastun bort för oss. Vi hittade den på andra sidan jokken. Sen fick det bli en ny bastu, säger tf intendent Torbjörn Bergelöv.

SÅ HITTAR DU DIT

Ta flyg, tåg eller bil till Kiruna. Ta buss till Nikkaluokta. Gå 25 km, alternativt hyr helikopter. Vintertid är snöskoter och skidor ett alternativ.

NYTT UTEDASS VIKTIG MILJÖFÖRBÄTTRING

Få SFV-fastigheter är logistiskt lika komplicerade att förvalta som den väglösa Tarfalastationen, i den blåsig dalen på Kebnekaises östra sida.

Bengt Gärdqvist på Statens fastighetsverks (SFV) regionkontor i Uppsala är förvaltare för Tarfala som förvaltas av SFV sedan 1994.

– Tarfala är förstås lite speciellt och man måste tänka till långt i förväg på det som behöver göras där uppe. Som när på året det passar bäst att göra själva jobbet respektive när det är möjligt att transportera upp grejor till

jobben, säger Bengt Granqvist.

Just nu pågår bland annat projekteringen av en ny stor mulltoa som ska ersätta de befintliga toaletterna i husen. – Från och med nästa sommar ska man kunna ha en fin utsikt över Tarfaladalen när man gör sina behov, lovar Bengt Gärdqvist.

Avloppsledning saknas i Tarfala och toaletterna har i decennier tömts i behållare som nu börjar bli fulla. Inomhustoaletterna kommer att behållas eftersom det inte är rimligt att ta sig till det nya dasset när det blåser och snöar så att det inte ens går att se nästa

hus i klungan. Men det kommer att bli betydligt färre tömningar än tidigare.

– Dessutom blir det nya utedasset med biologisk nedbrytning en stor förbättring för miljön, säger Bengt Gärdqvist.

SFV jobbar också med att förbättra forskningsstationens vattenledningar. Nya elslingor ska göra att forskarna som kommer upp när stationen öppnar efter vinterstängningen inte ska behöva vänta så länge på varmvatten i husen där de bor.

– Som det är nu kan det ta ett par-tre veckor innan systemet har tinat upp, säger Bengt Gärdqvist.

FORM:ANKARSLUT

På äldre hus ser man ofta konstfullt smidda järn i vågräta rader på fasaden. De kallas ankarslut och hjälper till att förankra de olika våningarnas golvbjälkar i husets murar.

TEXT: HANS LANDBERG

Sparreska palatset

De eleganta ankarsluten på Sparreska palatset på Riddarholmen i Stockholm är från mitten av 1600-talet. Riksrådet Peter Sparre fick tomten av drottning Kristinas förmyndarregering 1635. I dag håller Kammarrätten till i lokalerna.

FOTO: MIA FERNLUND

Kalmar slott

På Kalmar slott finns ankarslut från medeltiden. Ankarslutet fördelade trycket över murytan och fungerade som en sprint genom ankarjärnet, vars andra ände var fäst i golvbjälken.

FOTO: MIA FERNLUND

Hovdala slott

Ankarsluten kunde ibland utformas som bokstäver och siffror eller dekorativa monogram på fasaderna. Den här ankarslutet på Hovdala slott utanför Hässleholm daterar sig själv till år 1600 jämnt.

FOTO: RALF TURANDER

Musikmuseet

Musikmuseet ligger vid Sibyllegatan i Stockholm. Huset är delvis från 1600-talet och inrymde tidigare kronans bagert, där bröd bakades till soldaterna i Stockholms garnison. De speciellt utformade ankarsluten visar att huset var kronans egendom.

FOTO: HANS LANDBERG

Vaxholms kastell

De ankarslut som hjälper till att hålla samman de bastanta granitblocken på Vaxholms kastell har en enkel och funktionell utformning. Märkan och de utvikta benen är typisk för ankarslut från 1800-talets mitt.

FOTO: MIA FERNLUND

Roggeborgen

På Roggeborgen i Strängnäs finns ovanliga ankarslut. Här har ankarjärnet försetts med gängor och en stor mutter håller fast ankarsluten. Borgen byggdes som biskoperesidens på 1400-talet, men just det här ankarslutet är betydligt yngre.

FOTO: ANDERS RISING

Beijerska huset

På Beijerska husets gårdsfasad kan man se de här konstfullt utformade ankarsluten från mitten av 1600-talet. Huset ligger vid Storkyrkobrinken i Stockholm och här fanns på 1600-talet Stockholms enda postkontor.

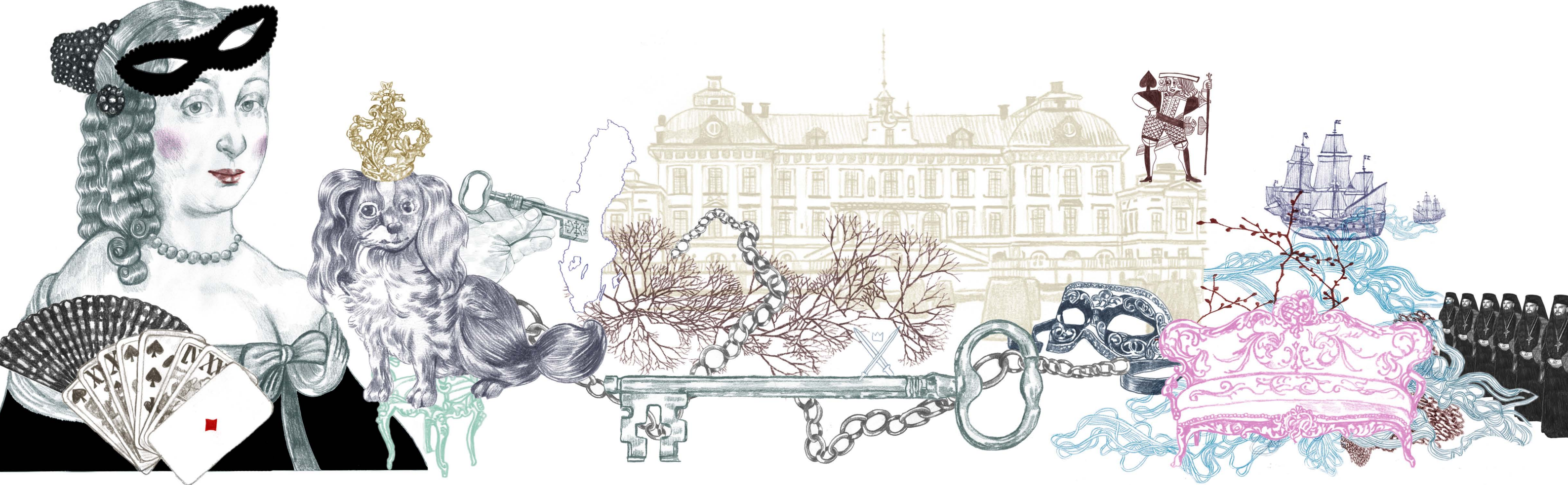
FOTO: ALEXANDRU BABOS

Ottenby Kungsgård

Enkla och funktionella ankarslut är tidlösa. De har sett likadana ut sedan medeltiden – en sprint som går genom öglan i ankarjärnet och låser järnet mot muren. Bilden visar magasinet på Ottenby kungsgård.

FOTO: MIA FERNLUND

Gift med Karl X. Mor till Karl XI. Farmor till Karl XII. Landsmodern Hedvig Eleonora befann sig under sju decennier i maktens centrum. Men det hindrade henne inte från att då och då ta fram kortleken.

TEXT Thorsten Sandberg ILLUSTRATION Beata Boucht

Anekdoten: Stor kvinna i stormaktstider

KYRKLIIG ORTODOXI där bistra präster i helskägg och svarta rockar predikade Mose kärva lag.

Envælde med monarken som absolut härskare utan andra begränsningar än dem kungen möjligen gjorde upp med sin Herre om.

Krig, krig och åter krig. Knektar, knektar och åter knektar ... män ... män – men också en kvinna.

Se där kompaktversionen av Karl X Gustavs, Karl XI:s och Karl XII:s stormaktstid, andra halvan av 1600-talet och början av 1700-talet.

Sju decennier med krigarkungar i huvudrollerna, men med en kvinna som ständig sidekick: Hedvig Eleonora.

Hon var med under hela perioden, landsmodern och riksänkedrottningen. Hustru 1654 till Karl X Gustav, mamma 1655

till Karl XI, änka 1660, farmor 1682 till Karl XII.

I en dikt till 78-årsdagen 1714 hyllades hennes dynastiska roller av den unge poeten och statstjänstemannen Bengt Erlandsson Hofsten, så småningom adlad och stamfar för ätten von Hofsten:

»Själ en hjältinna och en makalös Konungs Drottning
Vem känner icke än Carl Gustafs stora namn?

En makalös konungsmor, en makalös konungs farmor
är sådan pris ej värd att stå med guld i marmor?»

Drottning Hedvig Eleonora överlevde dem alla. Nästan.

Hon dog 1715, tre år innan sonsonen Karl XII stupade framför Fredrikstens fästning genomborrad av den kula som också satte punkt för stormaktstiden, enväldet och det karolinska tidevarvet.

HEDVIG ELEONORA REKRYTERADES som så många andra svenska drottningar både före och efter henne från Tyskland. Holstein-Gottorp hette furstehuset och i stamslottet Gottorp i Schlesvig söder om Danmark stod hennes vagga. Prinsessan var 18 när hon giftes bort med Karl X Gustav. En utmärkt allians politiskt sett eftersom Holstein-Gottorp låg i ständig fejd med Sveriges arvförande Danmark. Och politiken skulle fortsätta följa Hedvig Eleonora, invävd i hennes liv på olika sätt.

Äktenskapet med Karl X Gustav blev inte långvarigt. Han dog 1660 under riksdagen i Göteborg. Hedvig Eleonora var 24 år och enda barnet sonen prins Karl, blivande kung Karl XI, var fem.

Den unga änkan behövde knappast vända på slantarna. Redan vid giftermålet med Karl X Gustav fick hon stora landområden som garanterade henne en fortsatt angenäm materiell tillvaro utifall maken skulle dö. Områdena hon härskade över växte efter hand. Som mest bestod hennes personliga rike av östra Södermanland, en bit av Östergötland, flera öar i Mälaren och ett stort landområde runt Strömsholms slott i Västmanland.

Hedvig Eleonora var ständigt på resande fot mellan sina egendomar och verkar ha trivts med detta. Som en veritabel rikshushållerska granskade hon intäkterna från gårdarna och övervakade personligen byggnadsarbetena på slottsprojekten hon dragit i gång, framför allt Drottningholm och Strömsholm.

Men allt kunde hon förstås inte hålla koll på. Hon hade en förvaltningsorganisation och i spetsen för denna stod generalguvernören.

Efter en segsliten dragkamp med sonen Karl XI lyckades hon 1679 få sin tidigare kammarherre Carl Gyllenstierna

utnämnd till generalguvernör. Redan som tonåring hade han gått i drottningens tjänst, och som blott 30-årig satt han som vd för hennes företag. Onekligen raskt marscherat av en man med begränsad erfarenhet av både ekonomisk förvaltning och administration. Gyllenstierna blev därför ett kärt samtalsämne i huvudstaden och man tolkade utnämningen som ett uttryck för änkedrottningens varma känslor. Gunstlingen satt kvar som generalguvernör ända fram till att organisationen avvecklades fyra år efter riksänkedrottningens död.

Med sin starka materiella bas hade Hedvig Eleonora resurser för det hon var road av. Arkitektur naturligtvis där hon matchade fram far och son Nicodemus Tessin. Den yngre Tessin fullbordade faderns arbete med Drottningholm, och försägs med en stadig reskassa

ur hennes börs när han gav sig ut i Europa för att studera operahus och teaterbyggnader. Teater var nämligen en av Hedvig Eleonoras passioner. Hon deltog gärna själv i olika uppsättningar, utklädd till allt från kökspiga och krögarhus-tru till ungerska. I en föreställning 1664 spelade hon rollen som vårens årstid, ivrigt uppvaktad av hovfolk utklädda till tartarer, polacker och morer.

NÄSTAN ALLT HEDVIG ELEONORA företog sig hade en politisk underton. Slottsbyggena förhärligade kungamakten och det karolinska enväldet, den kontinentala teaterkulturen stärkte hovets ställning.

Men understundom drog hon också en spader, damen på Drottningholms slott. Kungar, drottningar och knektar även här förvisso, men mer underhållning än politik. *

»Sju decennier med krigarkungar
i huvudrollerna, men med en
kvinna som ständig sidekick«

Samhad makt

De som kommer sjövägen till Stockholm ska inte känna några tvivel inför vad de ser. Detta är landets huvudstad och det är härifrån staten styrs.

TEXT Tomas Eriksson FOTO Nina Broberg & Kristofer Samuelsson ILLUSTRATION Annika Gudmundsson

I ETT TIDIGARE SVERIGE fanns alla statliga maktinstitutioner inne i det kungliga slottet, strategiskt placerat mitt i staden och skyddat av den marina basen på Skeppsholmen. Men byråkrati har en förmåga att växa, och med tiden rymdes inte hela statsförvaltningen i det kungliga slottet Tre Kronor. Det var starten till flera flyttvägar, där staten köpte upp områden i slottets närhet. Tur var det, för när Tre Kronor brann ner 1697 kunde Wrangelska palatset på Riddarholmen agera reservslott de 50 år det tog att bygga upp dagens slott. Snart köptes stora delar av Riddarholmen för att få plats för ämbetsverk och domstolar.

Senare fick även kulturfunktionerna lämna slottet. Operan, planerad att finnas i Tessins nya slott, hamnade i ett helt nytt operahus. Det uppfördes på Gustav Adolfs

torg på andra sidan Stockholms ström. Även Nationalmuseum, som då kungens privata konstsamling, byggdes på andra sidan Strömmen på Blasieholmen. Kungliga biblioteket fick flytta lite längre, till Humlegården.

Den senaste statliga flyttvägen var när statsförvaltningen på 1960-talet började köpa hela kvarter i Södra Klara för att flytta departementen från trängseln i Gamla stan.

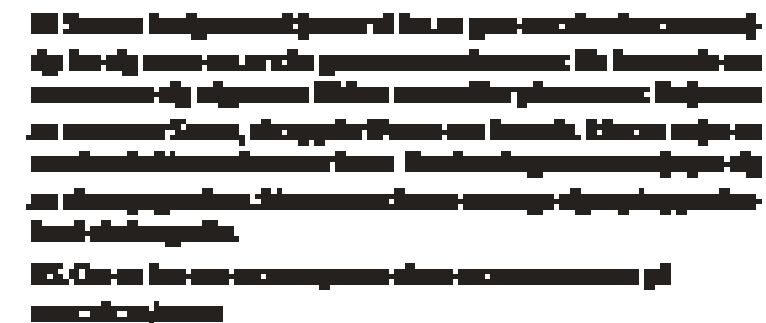
Till detta kan nämnas ett antal statliga satelliter – exempelvis Dramaten, Gamla myntverket på Kungsholmen, Huvudpostkontoret på Vasagatan eller Kungliga hovstallet på Östermalm.

En sak är gemensam för alla de statliga fastigheterna som räknats upp ovan – de ligger på ett eller några stenkasts avstånd från Kungliga slottet.

– Ursäkta, var är mitt slott?

- Här!

NORRMALM

När Gamla stan var färdigbyggd växte staden mest mot norr. Här är den statliga administrationen samlad, men också Operan och Nationalmuseum.

NORRMALM

ÖSTERMALM

ÖSTERMALM

Till Östermalm förlades 1800-talets stora militäretablissemang vilket Artillerigården och Kronobageriet vittnar om.

KUNGSHOLMEN

KUNGSHOLMEN

Var en av Stockholms stora arbetar- och industristadsdelar. På Kungsholmen förvaltar SFV Kungl. Myntet.

DJURGÅRDEN

DJURGÅRDEN

Djurgården var från början kunglig jaktmark. Största delen av södra Djurgården ägs och förvaltas ännu av kungen. SFV förvaltar Vasamuseet.

GAMLA STAN

GAMLA STAN & RIDDARHOLMEN

Stockholms medeltida kärna. Här finner vi utöver slottet även de Tessinska och Oxenstiernska palatsen samt Bankohusen.

SKEPPSHOLMEN & KASTELLHOLMEN

Tack vare flottans närvaro – ända till 1968 – har holmarna förskonats från hård exploatering. På denna innersta skärgårdsö finns många statliga museer, Konsthögskolan och hotell.

SAMLAD MAKT

De byggnader som Statens fastighetsverk förvaltar i Stockholm representerar statens maktcentrum både i svunna tider och i nutid.

Bygget av naturum Vänerskär-
gården – Victoriahuset projektleds
av Lisbeth Söderhäll, från SFV:s
projektenhet. Byggnaden, som är en
30-årspresent till kronprinsessan
Victoria, ska vara klar hösten 2012.

ALLA SKA VARA NÖJDA

*Finansiärer och intressenter som ska hållas nöjda. Krävande hyresgäster
som vill ha fastigheter som är både lönsamma och trivsamma.
Uppdragstagare som ska kunna utföra uppdrag på ett säkert och
kostnadseffektivt sätt. Det är en dag på jobbet för Lisbeth Söderhäll,
projektledare vid Statens fastighetsverks projektenhet.*

TEXT Tomas Eriksson FOTO Melker Dahlstrand, Mikael Ljungström

EN SNÅL NORDANVIND har tagit fart
ända från Karlstad över Vänerns vatten,
ner mot den skaraborgska kusten som
utgör den sydliga spetsen för Europas
tredje största sjö. Mot den vinden är
höstsolens svaga strålar chanslösa i
kampen mellan varmt och kallt på den
en gång i tiden så oerhört strategiskt
viktiga landtungan som skjuter rakt ut i
Vänern norr om Lidköping.

LÄNGST UT PÅ HALVÖN, ungefär 400
meter från Läckö slott och på den plats
där det tidigare vandrarhemmet Vita Hjorten stod,
arbetar en grupp anläggare från Skanska i Skövde. De
förbereder för gjutning av den 16 cm tjocka bottenplat-
tan till det hus som skänktes som 30-årspresent till

Lisbeth Söderhäll

kronprinsessan Victoria, tillika hertiginna
av Västergötland.

Det surrar svagt om najningsmaski-
nerna som tvinnar de ståltrådar som håller
samman armeringsjärnen så att de bildar
ett nät, ett jobb som tidigare gjordes för
hand med tång och rullar av ståltråd.
Detta är några av de första dagarna i den
generalentreprenad där Skanska, mot en
ersättning på 30 017 000 kronor, ska bygga
den fastighet som ska bära det något tunga
namnet naturum Vänerskärsgården

– Victoriahuset (i dagligt tal Victoriahuset),
ett projekt samfinansierat av SFV, Västra Götalands-
regionen, Läcköstiftelsen, Lidköpings kommun och
Lidköpings Sparbanksstiftelse. I september 2012 ska
nyckeln överlämnas till hyresgästen Läcköstiftelsen.

Ovan: En altan ut över viken i Vänern på pålar.

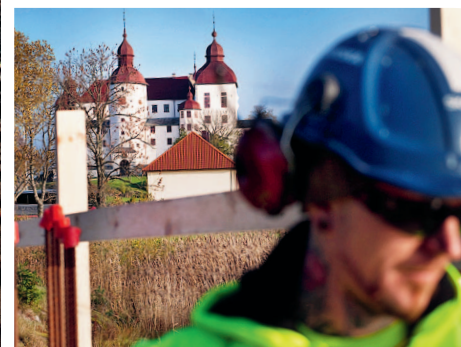
T.h: Armeringsjärnen som ska läggas in i bottenplattans betong najas ihop med hjälp av en maskin.

SFV:S LEDNINGSMODELL

Statens fastighetsverk har en ledning i tre nivåer vid större byggprojekt.

- **Projektägaren** – formell ledare, ofta en fastighetschef.
- **Projektledare** – utsedd av projektägare, leder och ansvarar för projektets genomförande inom givna ramar (ekonomi, tid, kvalitet).
- **Byggladare** – leder det dagliga arbetet på plats och tar beslut i mindre frågor.

SOMMAREN 2010 kom ett genombrott i arbetet med att bygga Victoriahuset. Redan 2008 hade ett förslag från White arkitekter utsetts till vinnare i den arkitekt-tävling som avgjorde vem som skulle få äran att rita kronprinsessans födelse-dagspresent. Men sedan gick projektet i stå. Det visade sig bli dyrare än planerat och placeringen i skogen invid vattnet var inte optimal. Bland annat blev det problem med tillgängligheten.

MEN SFV:S PROJEKTLEDARE i inledningsfasen, Christina Norén, löste upp knutarna genom att flytta huset några hundra meter. Det skulle visserligen innebära en rivning av det gamla vandrarhemmet Vita Hjorten, men i den reviderade planen kompengersades detta av att den nya fastigheten fick en övernattingsdel med 15 dubbelrum.

Därefter togs projektet över av Lisbeth Söderhäll. Hon är utbildad arkitekt vid KTH, tillika byggnadsingenjör, och ledde sitt första projekt på dåvarande Byggnadsstyrelsen i slutet

på 1980-talet. När Byggnadsstyrelsen splittrades 1993 följde hon med till den del som skulle ta hand om statens kulturfastigheter – Statens fastighetsverk. Under de 18 år som följt i SFV:s hägn har hon bland annat hunnit med att ansvara för arbetet av ambassaderna i Dhaka, Haag, Kiev, Riga och Zagreb, liksom att leda restaureringar av svenska praktbyggnader som Wrangelska palatset och Birger jarls torn på Riddarholmen. Hon har också ägnat sig åt finlir i form av renovering av tapeterna på Linnés Hammarby.

LISBETH SÖDERHÄLLS uppdrag med Victoriahuset fick en tuff start. Efter att ha genomfört en rask räkneövning kunde hon konstatera att projektet skulle bli dyrare än vad som tidigare kalkylerats.

– En väg hade varit att dra ner på antalet övernattingsrum, men vi ville gärna behålla storleken på byggnaden. Så i stället började vi att titta på billigare lösningar, och att pruta på saker som var

Vi ville gärna behålla storleken på byggnaden

att anse som det lilla extra. Vi kunde i några fall använda enklare material, till exempel gipsskiva i stället för plywood i sovrumsväggarna och vi tog bort en balkong. Vi fick också en del extra anslag, exempelvis för att kunna behålla ett trägolv i utställningsdelen där vi föreslagit ett cementgolv av kostnads-skäl, berättar Lisbeth Söderhäll.

När finansieringen och alla formella beslut äntligen blev klara under våren 2011 var det full fart framåt.

- Tre upphandlingar inleddes under Lisbeth Söderhälls ledning:
1. En rivningsentreprenad för att riva vandrarhemmet Vita Hjorten, ett arbete som startade i maj 2011.
 2. En markentreprenad, där marken

– Det är inspirerande att jobba med ett projekt som så många är intresserade av, även om jag inser att jag kommer att hamna under hårt medialt tryck om något går snett, säger Lisbeth Söderhäll.

Jag måste hela tiden hålla mig informerad och se till att alla andra är informerade

förbereddes för att bli möjlig att bygga på. Det var en upphandling med hårda tidskrav, SFV ville så fort som möjligt visa uppdragsgivare och allmänhet att arbetet hade startat. Därför var kraven att arbetet skulle ha kommit i gång så att finansierarna skulle kunna lägga en grundsten samma dag som Läcköstiftelsen invigde sommarsäsongen 2011, den 11 juni.

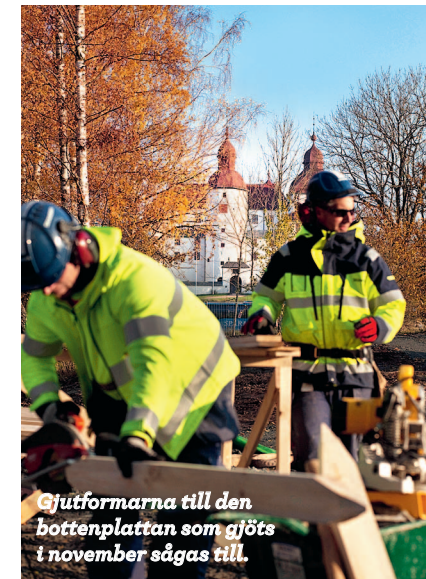
3. Därpå följde den slutliga generalentreprenaden för genomförandet av bygget. Skanskas Skövdekontor tog hem entreprenaden genom att uppfylla alla krav som ställdes i upphandlingen och samtidigt ha bästa pris.

– I anbudet fanns ett antal skall-krav som måste uppfyllas. I detta fall krävdes det också att de personer som skulle leda arbetet kunde visa att de genomfört liknande projekt, och att vi kunde ta referenser på deras insatser. Men priset var naturligtvis en tung faktor i utvärderingen, berättar Lisbeth Söderhäll.

FRÅN DEN DAG projektet väl började rulla så har hennes jobb i mångt och mycket handlat om att hålla sig informerad om vad som händer och att sprida sina kunskaper.

– Jag följer bygget genom att hålla byggmöten som är inbokade var tredje vecka. Där tittar vi på hur det går, stämmer av hålltider, ekonomi och annat. Kunskaperna från mötet sprider jag bland annat till projektägaren och hyresgästen Läcköstiftelsen.

Cementblandare, hammare, elverk, målarfärg och armeringsjärn är viktiga verktyg i ett byggprojekt. Men i byggprocessens absoluta centrum står ett i fysiskt avseende betydligt mindre

Gjutformarna till den bottenplattan som gjöts i november sågas till.

verktyg: projektledarens e-postlåda.

– Det händer hela tiden saker som måste bollas med andra. Det kommer frågor om produkter, annorlunda lösningar, nya önskemål från hyresgäster och mycket annat. Jag måste hela tiden hålla mig informerad men också se till att alla andra är informerade, säger hon.

Till detta kommer en icke oansenlig del allmän administration.

– Dokument ska fram och eftersom vi är en myndighet måste de registreras och arkiveras. Alla beslut måste dessutom dokumenteras, vi kan inte betala ut en halv miljon extra till en entreprenör utan att det finns ett skriftligt beslut på det, säger Lisbeth Söderhäll.

STOR HJÄLP UNDER arbetet har hon av sina 20 kollegor på SFV:s projektenhet.

– Vi har kalkylatorer och upphandlingsstöd som hjälper oss med beräkningar och upphandlingar. Sedan sitter vi projektledare tillsammans. Det gör att vi hela tiden utbyter information om positiva och negativa händelser i våra projekt och ofta dryftar spörsmål som

»hur gjorde du?» och »vilka miljömål har ni satt?« mellan oss. När vi hamnar i frågor kring ämnen som klimat eller brandsäkerhet så finns det alltid någon som nyligen arbetat i ett projekt med stort fokus på detta och då kollar vi hur de gjort, berättar Lisbeth Söderhäll.

Dessutom finns en stor kunskapsbank inom hela SFV som hon använder som bollplank. Här finns experter på kulturfrågor, teknikfrågor och antikvariska frågor likaväl som ekonomer och tekniker.

ATT FÅ VARA projektledare för uppförandet av Victoriahuset är förstås ett prestigeuppdrag.

– Det är inspirerande att jobba med ett projekt som så många är intresserade av, även om jag inser att jag kommer att hamna under hårt medialt tryck om något går snett. För mig personligen är det utmanande eftersom det var länge sedan jag projektledde ett nybygge.

När intervjun görs i början av november så har allting i stort gått enligt plan, och inom några dagar ska det bli slutbesiktning av markentreprenaden.

– Det enda problem vi stött på hittills är när vi skulle sätta fast den pelare som ska bära bryggdäcket i vattnet. Berget under vattnet såg inte alls ut som man trott och vi var tvungna att anlita dykare för arbetet.

Detta försenade arbetet ett par veckor. Men det ska inte hindra att Lisbeth Söderhäll ska få fira på inbokat datum, både vid den planerade taklagsfesten under våren 2012 och vid den lite högtidligare nyckelöverlämningen till hyresgästen Läcköstiftelsen den 1 oktober 2012. *

Sparreska/Hessensteinska palatset har nyligen restaurerats, ett arbete som drivits av SFV:s projektenhet.

NÅGRA PROJEKT SOM SFV:s PROJEKTENHET ARBETAR MED I DAG:

- Ombyggnad av Nationalmuseum.
- Ombyggnad av regeringskvarteren, just nu kvarteret Loen.
- Renovering av Stockholms slotts fasader.
- Bygget av naturum Vänerskärsgården – Victoriahuset vid Läckö.
- Projektering för tillbyggnad av Maritimuseum, Karlskrona.
- Underhåll av Kungliga operan.

VAN VID ÖVERRASKNINGAR

När en gammal kulturbyggnad ska restaureras krävs breda kunskaper inom områden som teknik, ekonomi, arkitektur, historia och byggteknik.

Den kunskapen finns samlad på Statens fastighetsverk.

TEXT Tomas Eriksson FOTO Nina Broberg Tomas Eriksson

DEN SOM OGILLAR överraskningar ska inte jobba med att restaurera gamla byggnader. För överraskningar tillhör vardagen för medarbetarna på SFV:s projektenhet.

– Hur noggrant man än studerar gamla handlingar och hur väl man än projekterat dyker det nästan alltid upp något. Det kan vara dörröppningar, bjälkar, installationer och ibland hela rum, berättar Stefan Eriksson, chef vid projektenheten.

Därför är de flesta insatser där SFV är inblandat speciallösningar. Standardlösningar hör till ovanligheterna.

SOM ETT EXEMPEL på hur komplicerat ett uppdrag kan vara nämner Stefan Eriksson arbetet med Nationalmuseum, en ombyggnad som ska leda fram till en funktionell museibygnad där både människor och konst trivs, trots att de ställer olika krav på exempelvis luftfuktighet och temperatur. Dessutom kräver den värdefulla konsten hög säkerhet.

– Och för att göra det ännu svårare har fastigheten olika klimat i söder- och norrläge vilket innebär att det krävs flexibla lösningar för att olika konstarter ska kunna visas integrerat i alla utställningssalar. Det handlar om att få in rätt teknik utan att de kulturhistoriska värdena i fastigheten förstörs samtidigt som museets krav uppfylls, säger Stefan Eriksson.

Stefan Eriksson leder SFV:s projektenhet.

FÖR ATT HITTA rätt kan det behövas ett handtag från flera av de 21 välutbildade medarbetarna på projektenheten. Här finns bland annat civilingenjörer, byggnadsingenjörer, arkitekter, ekonomer och antikvarier som alla kan bidra med kunskap. De i sin tur hämtar kunskap och erfarenheter från kulturarvsspecialister, förvaltare, jurister, tekniker och andra kollegor inom SFV.

– Den breda kompetensen gör att vi kan säkra att SFV är en kompetent beställare av ombyggnadsprojekt av kulturhistoriska byggnader såväl som ny- och tillbyggnader, säger Stefan Eriksson.

Under de närmaste åren driver Statens fastighetsverk flera större projekt (se lista på vänstersida).

Inte sällan blir arbetet både dyrt och tar lång tid.

– Och så måste det ofta vara. Vi har en beslutsgång där större projekt ska godkännas av regeringen två gånger, både inför projektering och genomförande. Dessutom är det mer kostsamt att göra restaureringar i kulturhistoriska hus, de är inte moderna kontor där man kan använda standardlösningar. I stället stoppas arbetet ofta upp av upptäckter som kräver att man gör utredningar under byggnadstiden.

Projekten avslutas med erfarenhetsåterföring.

– I samband med slutredovisningarna återkopplar vi de kunskaper vi fått under projektet till dem som jobbat inom projektet och till dem som tagit beslut.

SEX STEG FRÅN IDÉ TILL FÄRDIGT JOBB

1. INITIERING

En idé eller ett problem gör att ett projekt uppkommer. Under initieringsfasen formuleras bland annat ett projektdirektiv där projektägaren beskriver förväntningarna på projektet.

2. UTREDNINGSSKEDE

I utredningsskedet testas projektidén, bland annat görs en kostnadsbedömning. Därefter formuleras omfattning och mål.

Om det bedöms vara rätt att driva projektet vidare blir ett inriktningsbeslut starten för planeringsskedet. Om projektet kostar mer än 20 miljoner tas beslutet av regeringen, annars tas beslutet inom SFV.

3. PLANERINGSSKEDE

Startar med ett byggnadsprogram, som klargör förutsättningar för projekteringen och där man tar fram dokument och underlag för att handla upp entreprenader och genomföra projektet. Projektledaren och

enhetens upphandlare tar in konsultstöd som arkitekt, konstruktör och kunniga inom brand och installation. Kontakter tas med berörd kommun och Riksantikvarieämbetet. År kostnaden över 20 miljoner krävs återregeringsbeslut.

4. GENOMFÖRANDESSKEDE

Entreprenörer, bygglidare och övrig kompetens som behövs handlas upp. Projektledningen prognostiserar, styr och följer upp arbetet avseende tid, kostnad, kvalitet och omfattning.

Projektrapporter håller projektägaren informerad.

5. AVSLUT

Projektet överlämnas till driften för förvaltning. I en slutredovisning utvärderas projektet där erfarenheter och rekommendationer kring uppföljning redovisas.

6. UPPFÖLJNING

En utvärdering av projektet bör göras efter en viss tid. Beroende på omfattning och projekt kan det dröja flera år efter att projektet avslutats.

PERSISK DYRGRIP GÅVA TILL SVERIGE

DEN PERSISKA SÅ KALLADE jaktmattan från 1500-talet tas numera sällan fram ur Kungliga husgerådskammarens gömmor. Detta trots att den är en av enbart tre i sitt slag i världen, de andra två finns på museer i Wien och Boston.

Ett fotografi från 1898 visar hur den hängde på väggen i Gustaf V:s arbetsrum som inreddes 1881 på Stockholms slott. Gustaf VI Adolf lät placera den världsberömda mattan

bredvid Karl XI:s galleri så att besökare fick njuta av den. Målningar från 1500- och 1600-talen visar orientaliska mattor på bord, fläckar på jaktmattan visar att även den förmodligen använts som »bordduk«.

Betraktare fascinerar av mattans skönhet och ålder. Skicket är imponerande med tanke på att den tillverkades 1550–70 då safaviderna härskade i Persien. Den knöts i staden Kashan, ett känt centrum

för matttillverkning, och tillhör dyrgriparna i Kungliga Husgerådskammaren. Materialet är silke med inslag av guld- och silvertrådar. I en inventarietext från 1914 nämns att mattan har cirka 20 miljoner knutar. Eftersom gamla textilier är känsliga för ljus och miljöpåverkan, vilar mattan sedan 1985 vanligen i ett klimatkontrollerat magasin.

Den djupröda mattan som mäter 565 x 285 cm är full av detaljer

– fyrbenta djur, fåglar, blommor, träd och människor. Vi ser män som brottas med vilda djur, men färsk forskning rön av den tyske textil-experten Dr Friedrich Spuhler talar för att motivet kan ha annan betydelse än jakt.

Troligen kom mattan som gåva till Europa när den var ny. Den kan ha skänkts till svenska hovet på 1600-talet. Forskning pågår om dess tidiga historik. Enligt en äldre teori ingick

den i Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorps hemgift när hon gifte sig med Karl X men mattan finns inte med på inventariet över hemgiften.

TEXT: CHRISTINA LINDEROTH-OLSON
FOTO: KUNGLIGA LIVRUSTKAMMAREN/
ALEXIS DAFLOS

Källa: *Den orientaliska mattan i Sverige*. Red. Karin Ådahl. Medelhavsmuseet 1998. Artiklar av Anette Granlund och Lis Granlund)

SVARTBYGGE

som blev byggnadsminne

Dainanäs byggdes runt det förra sekelskiftet i väglöst land utanför Vilhelmina. I dag är det gamla huset, som faktiskt byggdes illegalt på samernas mark, ett byggnadsminne som förvaltas av SFV.

TEXT Ulrika Andersson. Hugin & Munin FOTO Göte Andersson & Karin Gadde Jennische

Ovan: De nya stockarnas form högs med handverktyg för att likna de gamla. Bottenstockarna var illa åtgångna av fukt och måste bytas.

Ovan: Gångjärn utan dörr till hus två i Dainanäs. Dörren »ställs« i hålet på bilden.

T.v: Boningshuset har åter timrats upp inock. Nu återstår att lägga ett nytt spåntak av gran.

»Varje nyhuggen stock måste anpassas individuellt till de närliggande stockarna«

FÖR GÖTE ANDERSSON och hans man är arbete i ödsliga trakter, torkat älgkött och egenfångad dagsfärs abborre vardag. En enkel tältkåta fungerar som husrum och kaffet lagas över öppen eld.

Innan SFV tog över ansvaret för fjällägenheten Dainanäs rustades den upp i omgångar på 1970-talet, men det gjordes utan kunskap om byggnadshistorik. Det lämnade det äldre boningshuset i dåligt skick och en ny restaurering påbörjades under 2010.

ARBETET GÖRS UNDER mycket speciella villkor – inte långt från dem som nybyggaren Markus Lundin levde under. Här är fortfarande väglöst land. Rinnande vatten saknas, liksom fast el. Det kräver att man gillar att jobba utomhus och med kroppen. Att timra på traditionellt vis är tungt med endast rep, hävstång och muskler till hjälp.

Arbetet kräver även lång och minutiös planering. Redan under kallaste vintern åkte Göte Andersson hit för att mäta upp de stockar som var murkna och måste bytas.

Granstockar i lämplig storlek

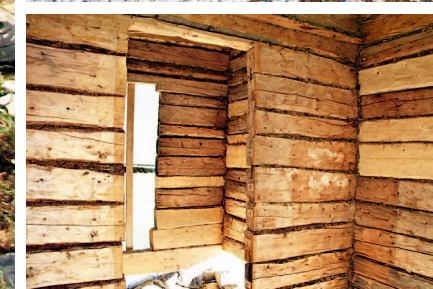
hämtades sedan med skoter från skogen i närheten. De avbarkades, märktes, grovsågades och lades för att torka.

Under sommarhalvåret monterades hela boningshuset ned och varje stock märktes för att kunna timras upp på rätt plats igen. Det tog några veckor – att bygga upp det stock för stock och fasa in nya stockar tog cirka tre månader. Varje nyhuggen stock måste anpassas

Lite extra lyftkraft behövdes när stockarna skulle flyttas. Tage får hjälp av Götes son Jens och hans kompis.

»Vårt uppdrag är att återställa det precis som det var. Därför använder vi gammal teknik«

Stockarna märktes med tretexskivor och huset plockades ned till grunden. Murkna stockdelar och stockar togs bort och ersattes med friskt trä.

individuellt till de närliggande stockarna. Finputsningen gjordes med yxa.

– Det syns direkt om det har gjorts med maskin. Vårt uppdrag är att återställa det som det var. Därför använder vi gammal teknik, säger Göte Andersson.

Med ett undantag, Göte konstaterade att Markus inte var en erfaren timrare. De nedre stockvarven hade dålig passform och dymlingar – en form av sammanfogande träpluggar – saknades i boningshuset vilket så småningom gjorde det skevt. För att få bättre hållfasthet har hela huset nu fått dymlingar.

FÖR GÖTE HAR det varit en stor utmaning att försöka föreställa sig hur Markus tänkte när han byggde olika delar av huset. Ibland går det att lista ut, ibland inte, men man lär sig alltid något när man renoverar sådana här gamla hus, säger han.

En ovanlig detalj var att torven som skulle isolera innetaket var täckt av stora mängder jord.

Via en äldre man fick Göte veta att man gärna gjorde så för att trycka ihop

torven. Det skulle isolera bättre.

En annan detalj gäller grunden. I stället för att mura upp en plan grund med sten justerades husets lutning genom tjockleken på timret.

– Stockarna är aldrig jämntjocka och här har man lagt rot-del mot rot-del för att bygga mer där marken sluttar.

NÅGOT SOM ÄNNU förbryllar honom är en grop under husets ena hörn som fortsätter ut som ett dike. Nej, någon »pärkällare« är det inte, den låg på ett annat ställe under golvet.

ARBETET VID DAINANÄS har fått Göte Andersson att fundera över hur livet kan ha varit på svartbygget under Lundins tid.

– De gamla husen står kvar som de lämnades. Det är lätt att föreställa sig hur det var på gården, utan väg och bekvämligheter, speciellt på vintern. Grönsaksutbudet måste ha varit torftigt och de kan inte ha haft många djur med tanke på de små ängarna. Och socialförsäkring saknades förstås om man blev sjuk.

VILL ÖKA **BESÖKEN**

När SFV:s skogvaktare Patrik Ulander kom till platsen 2006 hade Dainanäs stått länge utan tillsyn och markerna var igenvuxna. Husen var skadade av röta och grundstenar hade sjunkit ned i marken. SFV anlätade en byggnadsantikvarie från Västerbottens museum och gjorde ett vårdprogram med åtgärdsförslag för att restaurera de nio byggnaderna.

– Vi ska bevara hela Sveriges kultur, inte bara byggnader i storstäder. Att Dainanäs ligger i ödlig fjällmiljö är inget skäl att låta det förfalla, säger Karin

Gadde-Jennische, som är byggnadsantikvarie på SFV.

Hon fascinerats över byggnadernas ålderdomliga karaktär.

– Byggnadsstilen kan jämföras med fäbodvallar från 1700–1800-talen, fastän Sjul's stuga är uppförd så sent som 1929.

Karin Gadde-Jennische ser gärna att besöken vid fjällägenheten ökar och att den kan utvecklas till rastplats för både frusna skoterförare och trötta fjällvandrare. Kanske med lite bekvämlighet i form av träsängar, en mysig eldstad och en

ÖVER GRÄNSEN

När Markus Lundin 1894 bröt mark i väglöst land bröt han också mot lagen. Både samer och länsman krävde att han skulle flytta, men först 20 år senare lämnade han Dainanäs.

TEXT Ulrika Andersson FOTO Karin Gadde Jennische & Västerbottens museum

NU RESTAURERAR Statens fastighetsverk (SFV) Dainanäs, som Markus och hans hustru Anna Lovisa byggde. Paret var inte ensamt om att slå sig ned vid sjön Stor-Dainan – där fanns ytterligare två nybyggen. Detta som ett resultat av att kronan uppmuntrade svenskar att bryta ny mark och få i gång odling i norra Norrlands inland för att underlätta indrivningen av skatt och hjälpa till att kontrollera handeln. Skattefrihet i 15–30 år och möjligheten att slippa soldattjänst var några lockbeten.

Nybyggarna skulle hålla sig nedanför odlingsgränsen, marken ovanför var förbehållen samerna. Men det ignorerade Markus Lundin och begick därmed ett lagbrott.

Redan 1726 gjordes det första försöket att kolonisera Vilhelmina.

I slutet av 1800-talet hade ett hundratal nybyggare kommit till trakten. De slog sig ned vid sjöar på höglänt mark i de mindre frostbenägna sydsluttningarna och bröt upp små åkrar och potatisland. Myrar och stränder blev slättermarker som gav hö till några kor,

får och getter. Jordbruket gav en liten del av försörjningen, desto viktigare var fisket och jakten.

TROTS LAGBROTET och osäkerheten om familjen skulle få stanna på Dainanäs började Markus Lundin att timra ett boningshus, enladugård och andra nyttobyggnader. När kronolänsmannen i Vilhelmina kom dit 1899 för »syn och besigtning» efter klagomål från samerna fanns där sju byggnader och en gärdsgård, 1 200 kvadratmeter åker och en halv hektar röjd mark. Kronolänsman konstaterade att »då Lundin icke anses vara till nytta för något allmänt ändamål, utan tvärtom till skada, hemställes vördsamt, att Lundin och hustru måtte åläggas att genast flytta från ifrågavarande kronomark.»

Nu blev det inte så, trots klagomålen,

avsaknad av väg och det hårda livet på fjället. Familjen blev kvar, utökades med en son, Erik Agaton, och en adoptivdotter, Edit Anna. Hon berättar på en bandupptagning från 1956 om slitet på gården. Edit ansvarade själv för skötsel och mjölkning av flera kor och getter, bar in mängder av snö för att »kräka» skulle ha något att dricka på vintern, samtidigt som hon assisterade Markus vid fisket nere vid sjön.

SÅ SMÅNINGOM valde dock Markus Lundin att sälja gården till samer. Sjul Jonsson och hans hustru Anna Margareta för 900 kronor. De tillhörde Vilhelminas norra sameby och hade länge velat få bort Markus och andra nybyggare från flyttningsleden.

Familjen Lundin flyttade 1914 till en fåbod vid Malgomajsjön och började om som nybyggare i ett område som samerna kallade Sagolandet. Två år efter flytten kom en ny kunglig förordning som gjorde det möjligt att bo ovan odlingsgränsen och därmed blev Dainanäs en så kallad fjällägenhet (se faktaruta).

Anna Margareta Jonsson och barnen bodde tidvis i Dainanäs medan Sjul följde renhjorden. De uppförde även ett nytt boningshus 1929. Dainanäs såldes sedan till lappväsendet, en statlig myndighet som arbetade med samiska frågor, innan fjällägenheten lades ned 1945 och Domänverket tog över mark och byggnader.

DAINANÄS ÄR EN AV TRE fjällägenheter som SFV förvaltar, de två andra ligger

FJÄLLÄGENHETER

Olagliga nybyggen ovan odlingsgränsen kunde efter en kunglig förordning 1915 bli fjällägenheter. Nybyggaren ägde inte längre sin bosättning utan arrenderade den av staten. Odlingsgränsen skapades på 1800-talet för att skilja fjällbygden från den mark där man fick odla. Tanken var att renskötarna skulle få vara i fred väster om gränsen.

inom Sorsele kommun. Nybygget har ett samhällshistoriskt värde som representant för kolonisationen och uppodlingen av Norrlands inland. Men Dainanäs är också en av hållpunkterna längs samebyns 40 mil långa flyttningsled från fjällen till Örnköldsvik. I naturen finns spår efter det samiska kulturarvet i form av härdar efter kåtor. Senare lämningar av skogsbruk och flottning bidrar till att berätta om hela spektrumet av mänsklig aktivitet som förekommit i området.

Sjul Jonsson och hans hustru Anna Margareta från Vilhelmina norra sameby köpte Dainanäs för 900 kronor av Markus Lundin. Sjul och Anna är paret längst till höger. De andra kvinnorna är Annas systrar.

BAKOM FASADEN

FOTO ANNELI KARLSSON

GRÄVER FÖR VASAENTRÉ

Kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth satte spaden i marken för bygget av den nya entrén till Vasamuseet på Galärvarvet i Stockholm.

– Vasamuseet är en av Sveriges främsta besöksattraktioner för utlandsturisterna. Det är viktigt att satsningar görs för att museet ska hålla fortsatt hög kvalitet och kunna vara en del i Stockholmsregionens utveckling, sa kulturministern.

2013 ska den nya byggnaden stå klar och vara rustad för att ta emot 2 000 besökare om dagen.

FOTO ÅKE E:SON LINDMAN

FINT PRIS TILL BORGHOLMS SLOTT

Borgholms slott har tilldelats Blekinge-Kalmars Arkitekturpris 2011. Huvudmotiveringen löd: »Borgholms slott är i särklass ett av Sveriges bäst bevarade byggnadsminnen, vilket åstadkommit genom en kunnig antikvarisk behandling samt tillägg av hög arkitektonisk klass.»

Utdelare av priset var föreningen Sveriges arkitekter Blekinge Kalmar. Slottet förvaltas av SFV. År 2007 fick det en ny entréhall och en fristående kökskub.

Salsta slott har fått en ny hyresgäst, vilket kommer att leda till att slottet öppnas mer regelbundet för besökare.

FOTO ÅKE E:SON LINDMAN

Öppen pärla i Roslagen

Salsta slott utanför Uppsala har fått en ny hyresgäst och går nu från ödslig barockpärla till gästvänligt utflyktsmål. SFV hyr ut slottet till Arne Wiig och hans familjeföretag i minst tre år.

– Det känns bra att vi äntligen har möjlighet att öppna slottet mer regelbundet för besökare, säger Michael Werner, förvaltare på SFV.

Arne Wiig har en bakgrund som doktor i religionssymbolik, antikhandlare, författare och konstnär. Idéer för verksamheten på Salsta saknas inte.

– Vi börjar så smått med helgöppet. Lite längre fram är tanken att vi ska ha kvällsprogram i veckorna med bland annat konstföreläsningar och konserter. Och när alla tillstånd är

klara kommer vi att ha en slottsbar med hemmakänsla i det gamla mangel-rummet, säger Arne Wiig.

Under hösten har han hunnit med att anordna en barockkonsert. På helgerna är det spökvandringar, historiska visningar och afternoon tea. För de yngre finns ponnyridning.

I början av december blir det julmarknad på Salsta.

– Vi har ett femtiotal utställare och räknar med över 1000 besökare den helgen. Det känns bra med tanke på att vi startar verksamheten under lågsäsong, säger Arne Wiig.

Salsta slott uppfördes på 1670-talet i barockstil och har omkring 35 rum.

Läs mer på www.sfv.se

KALLAKOLL

De rätta svaren i förra numrets tävling:

1. Den märkliga växten som blommade var en Jätteknölkalla.
2. Det var första gången sedan 1935 som den blommade i Bergianska trädgården.
3. Under 2011 har SFV specialsatsat på Ottenby kungsgård, Vaxholms kastell och Kalmar slott.
4. Den mycket speciella hissen installerades i Kalmar slott.

De sju vinnarna av Kulturarvskortet är: Lena Holma-Persson i Almunge, Michael Nordh i Uppsala, Evi Gustavson i Solna, Tommy Crusenborg i Sösdala, Lars Y Svensson i Göteborg, Matilda Sandén i Solna samt Ing-Marie Eklind i Nora.

LEDARE

Sikte på förändring 2013

NU HAR REGERINGEN lagt fram sin inriktning för den framtida statliga fastighetsförvaltningen.

I stort följer regeringen förslagen i den utredning om en översyn av statens fastighetsförvaltning som presenterades i våras och som remissbehandlades under sommaren.

Ett mer detaljerat förslag till förändringar kommer att redovisas av regeringen i en särproposition under tidig höst 2012, med planerat riksdagsbeslut under senhösten. Ett genomförande kan då ske med början i januari 2013.

PÅ SFV VÄLKOMNAR VI den valda inriktningen och kommer på alla sätt att bistå regeringen i det fortsatta arbetet för att skapa ett SFV som i ännu högre grad blir den statliga förvaltaren av kulturarvsfastigheter genom överföringar av statliga byggnadsminnen från Fortifikationsverket, Sjöfartsverket, Riksantikvarieämbetet och Trafikverket. Det ger oss möjlighet att ännu bredare lyfta fram berättelser om vår historia och utveckling som levandegörs med det samlade statliga beståndet av kulturhistoriska fastigheter. Vi kommer också att få ökade möjligheter att länka samman besöksmål regionalt och i hela landet. Vi har redan många samarbetsavtal med kommuner, stiftelser och entreprenörer om utvecklingen av våra besöksmål. Med ett samlat ansvar för alla de statliga byggnadsminnena kommer vi att kunna utveckla och bredda samarbetet ytterligare. Samtidigt kommer vi att söka nya ägare till sådana fastigheter som inte ingår i det framtida uppdraget.

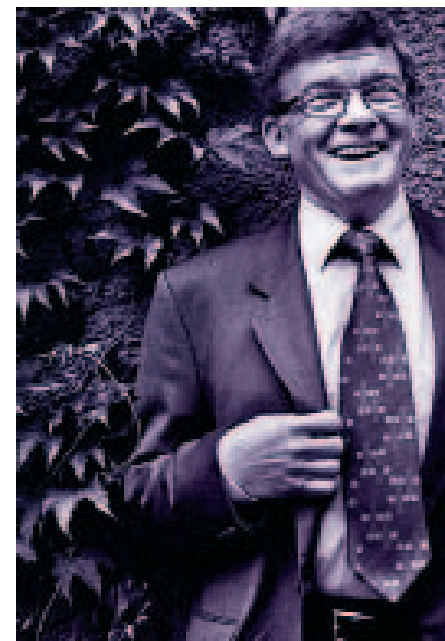

FOTO YLVA SUNDGREN

VI KAN GLÄDJA OSS åt att sommaren inneburit att ännu fler besökare gästade många av våra besöksmål och att de

satsningar vi genomfört tillsammans med våra samarbetspartners på Kalmar slott, Ottenby kungsgård och Vaxholms fästning har fått ett mycket positivt gensvar.

Tillbyggnaden av Vasamuseet drog i gång med ett rejält första spadtag av kulturministern så att museet på ett bättre sätt kan möta publiktrycket. Om- och tillbyggnaden beräknas bli klar 2013.

NÅGOT OBEMÄRKT HAR VI i slutet av september tagit ett mycket viktigt steg för att bevara och utveckla National-

museum på Blasieholmen. Då redovisade vi för regeringen ett byggnadsprogram för en genomgripande upprustning och ombyggnad av den snart hundraåriga byggnaden. Det är ett omfattande förslag för att möta ett starkt behov av renovering, ökad säkerhet samt förbättring och utökning av de publika delarna i byggnaden. I förlängningen föreslår vi en rivning av det nuvarande annexet, en öppen park mot vattnet bakom museet och ett tillskott av servicelokaler huvudsakligen under parken. Vi har haft ett utmärkt samarbete med museet och staden för att utveckla projektet och ser fram mot ett uppdrag att fortsätta arbetet med projektering och genomförande.

THOMAS NORELL
Generaldirektör, Statens fastighetsverk

Prenumerera på Kulturvärden.

Mot en expeditions- och portoavgift på 150 kronor

får du fyra nummer av Kulturvärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.

"I år önskar jag mig några trevliga slott och ett par ambassader"

Årets julklappar beställer du
via order@votumforlag.se
Fraktkostnaden är 39 kr
oavsett antal. Läs mer om
böckerna på www.sfv.se

Följ med på en resa till våra svensk-
ritade ambassader i utlandet.

Litet format, 172x195 mm. 340 sidor,
mjukband. Språk: Engelska.

Pris **210:-**

Samma bok i stort format, 340 sidor,
inb. Format: 255x290 mm. Språk:
Engelska. Pris **349:-**

Känn dig stolt - du är delägare i slott,
fästningar, museer och parker.

320 sidor, inb. Format: 260x295 mm.
Pris **280:-**

Om slottet och byggnadernas
historia och parkens tillkomst.

408 sidor, inb. Format: 225x300
mm. Pris **349:-**

Drottningholms slott är ett levande
världsarv. I band I berättas om
slottets och parkens historia under
1600- och 1700-talen. 438 sidor, inb.
Format: 225x300 mm.
Pris **349:-**

I band II skildras Drottningholm
från gustaviansk tid till nutid. 415
sidor, inb. Format: 225x300. mm.
Pris **349:-**